

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965.42:342.7(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.4/22>

Гансецька В. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗАХИСТ ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

У статті здійснено комплексний аналіз проблеми захисту професії адвоката в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій та зростаючих викликів, з якими стикається інститут адвокатури в Україні та світі. Адвокатура розглядається як ключовий елемент громадянського суспільства і правової держави, від ефективності функціонування якого залежить реалізація права на справедливий суд та забезпечення верховенства права. Незалежність адвокатури закріплена у статті 131–2 Конституції України та деталізована у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Водночас, попри законодавче визнання відповідних гарантій, практика свідчить про численні порушення професійних прав адвокатів, зокрема незаконні обшуки, втручання у професійну діяльність, обмеження доступу до інформації, фізичний тиск і залякування. Особливу гостроту ця проблема набула в умовах воєнного стану, коли адвокати стикаються із новими загрозами з боку мобілізаційних структур.

У статті розглядається також європейський і міжнародний досвід у сфері захисту професії адвоката. Підкреслюється, що подібні порушення фіксуються і в країнах Європейського Союзу, що зумовило необхідність прийняття у 2025 році Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката. Документ передбачає створення спеціального механізму моніторингу – Групи експертів (GRAVO), що дозволяє оперативно реагувати на системні порушення гарантій адвокатської діяльності. Науковий аналіз положень Конвенції дає змогу визначити її потенціал як універсального міжнародно-правового інструменту, спрямованого на забезпечення незалежності адвокатури та посилення гарантій безпеки адвокатів.

У висновках статті обґрунтовується необхідність вдосконалення українського законодавства з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема шляхом закріплення процесуальних запобіжників від свавільного втручання у діяльність адвокатів, посилення ролі адвокатського самоврядування, впровадження освітніх програм Ради Європи для правників та створення державних механізмів фізичного захисту адвокатів. Наголошується, що ефективний захист професії адвоката можливий лише за умови комплексного поєднання національних реформ та імплементації міжнародно-правових інструментів. Розвиток адвокатури та забезпечення її незалежності є не лише внутрішнім завданням держави, але й критичною умовою для зміцнення демократії, відновлення після війни та інтеграції України до європейського правового простору.

Ключові слова: адвокатура, незалежність адвокатури, гарантії адвокатської діяльності, захист професії адвоката, Конвенція Ради Європи, верховенство права, права людини.

Постановка проблеми. Захист професії адвоката є одним із ключових елементів забезпечення верховенства права та ефективної реалізації права на справедливий суд. Незалежність адвокатури, закріплена у статті 131–2 Конституції України та деталізована у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», покликана гарантувати

вільне і безперешкодне виконання адвокатами своїх професійних функцій. Водночас реальна практика свідчить про наявність численних порушень гарантій адвокатської діяльності: від незаконних обшуків і тиску під час здійснення процесуальних дій до фізичного насильства та обмеження доступу до інформації. Особливої гостроти ця проблема

набуває в умовах воєнного стану, коли адвокати стикаються із додатковими загрозами з боку окремих органів державної влади.

Ситуація ускладнюється й тим, що подібні виклики фіксуються не лише в Україні, а й у державах Європейського Союзу, що свідчить про системний характер проблеми. Попри існування національних і міжнародних нормативних актів, спрямованих на захист адвокатської діяльності, відсутність єдиного юридично обов'язкового міжнародного документа до останнього часу зумовлювала фрагментарність та недостатню ефективність механізмів захисту. Лише ухвалення у 2025 році Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката започаткувало новий етап у формуванні цілісної системи міжнародних стандартів у цій сфері.

Таким чином, проблема полягає у наявності протиріччя між формально закріпленими гарантіями незалежності адвокатури та фактичними умовами її реалізації, які не завжди забезпечують належний рівень захисту професійних прав адвокатів. Це потребує поглибленого наукового аналізу міжнародних і національних підходів до визначення гарантій адвокатської діяльності, оцінки нових правових інструментів Ради Європи та вироблення пропозицій щодо вдосконалення українського законодавства й практики його застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній правовій науці проблематика захисту професії адвоката та гарантій її незалежності розглядалася низкою науковців, такими як Н. Баканова, О. Барабаш, С. Барбашин, Д. Белов, І. Варава, М. Великанова, Ю. Дмитрик, С. Іваницький, Д. Кухнюк, К. Яровий та ін. Вітчизняні дослідники здійснили вагомий внесок у вивчення проблематики незалежності адвокатури та захисту професійних гарантій. Однак значна частина наукових праць зосереджується переважно на загальних засадах адвокатської діяльності, етичних стандартах і внутрішньодержавних механізмах захисту, тоді як питання імплементації новітніх міжнародних стандартів (зокрема Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката 2025 р.) та розроблення ефективних механізмів їх практичного застосування залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є комплексний аналіз сучасного стану правового забезпечення незалежності адвокатури в Україні та Європі, виявлення основних загроз і порушень професійних прав адвокатів, а також дослідження новітніх міжнародних стандартів, закріплених у Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката 2025 року. На

основі цього передбачається вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства, практики його застосування та механізмів імплементації міжнародно-правових гарантій для посилення ролі адвокатури як ключового інституту громадянського суспільства і правової держави.

Виклад основного матеріалу. Адвокатура є одним із ключових інститутів громадянського суспільства, функціонування якого безпосередньо пов'язане із забезпеченням права на справедливий суд та ефективний захист прав і свобод людини. В умовах побудови в Україні демократичної, соціальної та правової держави питання незалежності адвокатури та належного захисту професійних гарантій адвокатів набуває особливої актуальності. Саме незалежність адвоката є запорукою здійснення ним професійних функцій без незаконного втручання з боку державних органів, посадових осіб чи інших суб'єктів.

Вступ України до Ради Європи у 1995 році був визначальним кроком на шляху інтеграції до європейського правового простору. При цьому держава взяла на себе низку міжнародних зобов'язань, закріплених у підпункті IX пункту 11 Висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190 (1995) щодо заявки України на вступ [1]. Одним із ключових положень цього документа є гарантія правового захисту статусу адвокатури як інституту, що забезпечує реалізацію права на справедливий суд. Така позиція ПАРЕ свідчила про усвідомлення ролі адвокатури у становленні демократичної, правової держави, де захист прав людини розглядається як фундаментальна цінність.

Зазначені зобов'язання знайшли безпосереднє відображення у національному законодавстві. Так, стаття 131–2 Конституції України закріпила принцип незалежності адвокатури, надавши їй статус гарантованої державою інституції. Норма Основного Закону сформульована не випадково: незалежність адвокатської діяльності не може ґрунтуватися виключно на професіоналізмі чи волевиявленні окремого адвоката. Для забезпечення ефективного функціонування цього інституту необхідним є створення та підтримка з боку держави комплексу юридичних гарантій, які унеможливають втручання в діяльність адвоката, забезпечують рівність його у процесуальних правах та гарантують безпеку здійснення професійних обов'язків.

Комплексне закріплення цих гарантій було реалізовано у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». У ньому визначено принцип незалежності адвокатури не лише від органів

державної влади, а й від органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Закон закріплює права та обов'язки адвокатів, встановлює інституційні механізми адвокатського самоврядування, передбачає гарантії збереження адвокатської таємниці, недопустимості переслідування за правову позицію, а також процесуальні гарантії захисту. Таким чином, законодавець визнав адвокатуру незалежним інститутом, функціонування якого повинно здійснюватися в умовах, що унеможливають будь-які прояви тиску.

Водночас у юридичній доктрині справедливо підкреслюється, що незалежність адвокатури не може мати абсолютного характеру [2, с. 430]. Зважаючи на необхідність дотримання принципу верховенства права, держава має право встановлювати певні рамки функціонування інституту адвокатури. Проте ці обмеження повинні відповідати міжнародним стандартам, не підривати сутності адвокатської діяльності й не створювати ризиків перетворення адвокатури на залежний елемент державного апарату. Історичний досвід підтверджує, що у багатьох країнах політичні трансформації призводили до послаблення незалежності адвокатури, що мало наслідком обмеження прав громадян на ефективний захист.

Становище адвокатури в Україні на сучасному етапі підтверджує актуальність проблеми. За офіційними даними Національної асоціації адвокатів України та Комітету захисту професійних прав адвокатів Ради адвокатів Одеської області, лише протягом 2023–2024 років було зафіксовано понад сотню випадків порушення прав адвокатів: незаконні обшуки, грубі порушення права на інформацію, втручання в діяльність, тиск під час здійснення процесуальних дій. Особливої уваги потребує новий виклик, пов'язаний із діяльністю територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, працівники яких допускали протиправні дії щодо адвокатів: насильство, незаконне позбавлення волі, відібрання речей, що містили адвокатську таємницю [3]. Це свідчить про суттєві прогалини у забезпеченні гарантій незалежності адвокатів навіть на рівні внутрішньодержавного права.

Згідно з репортажами Reuters, адвокатам в Україні часто доводиться захищати підозрюваних у воєнних злочинах – у певних випадках це стає етично важким, але важливим задля збереження верховенства права [4].

Звіт Міжнародної комісії юристів (ICJ) вказує, що безпека адвокатів в Україні перебуває під постійною загрозою, особливо для тих, хто працює зі

справами, пов'язаними з правами людини. У звіті наголошено на випадках фізичного насильства, навіть убивств, та відсутності ефективних засобів правового реагування [5].

У державах Європейського Союзу також фіксуються факти переслідування адвокатів – від залякувань та погроз до фізичних нападів і вбивств. Саме ці тенденції спонукали європейську правничу спільноту до пошуку нових правових механізмів міжнародного рівня. Якщо раніше європейські документи містили переважно рекомендаційні норми, спрямовані на регламентацію діяльності адвокатів, то з 2018 року відбувся перехід до формування обов'язкових міжнародних актів. Зокрема, у Рекомендації ПАРЕ № 2121 (2018) уперше було порушено питання про розробку Європейської конвенції про професію адвоката, яка мала б стати юридично зобов'язуючим інструментом [6].

Впливовим напрямом є дослідження практики ЄСПЛ, яка формує матеріальні критерії захисту адвокатів. До «ключових справ» доктрина відносить: *Morice v. France* (свобода висловлювань адвоката щодо функціонування правосуддя), *Nikula v. Finland* (межі критики процесуальних опонентів захисником), *Michaud v. France* (співвідношення адвокатської таємниці та вимог фінмоніторингу), *Elçi and Others v. Turkey* (переслідування та неналежне поведіння з адвокатами). Ці рішення застосовуються як «операціоналізовані» стандарти пропорційності втручання і посиленій захист комунікацій «адвокат–клієнт» [7].

Питання захисту професії адвоката ґрунтовно опрацьоване в міжнародних стандартах ООН і Ради Європи, які стали методологічною базою для подальших наукових досліджень. Базовими актами вважаються Основні принципи щодо ролі юристів (ООН, 1990), які закладають універсальні гарантії доступу до адвоката, незалежності та конфіденційності спілкування з клієнтом, а також Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R(2000)21 про свободу здійснення адвокатської професії. Обидва документи становлять «картку прав» адвокатури в демократичній державі та часто використовуються як рамкові орієнтири в компаративних і національних дослідженнях [8].

Подальший розвиток відбувся у 2021 році, коли Комітет Міністрів Ради Європи схвалив документ «Принципи та гарантії для адвокатів» [9], а у 2022 році створив Комітет експертів із захисту адвокатів. Результатом цієї роботи стала Конвен-

ція Ради Європи про захист професії адвоката, ухвалена у березні 2025 року [10]. Особливістю Конвенції є створення спеціального механізму моніторингу – Групи експертів (GRAVO), яка уповноважена не лише збирати інформацію, а й вимагати від держав термінових заходів у випадках системних порушень.

З 2018 року у фокусі наукової дискусії – перехід від «м'якого права» до обов'язкових зобов'язань держав. ПАРЕ Рекомендацією 2121 (2018) прямо закликала розробити конвенцію про професію адвоката; цей заклик підтримали провідні правозахисні інституції (зокрема Міжнародна комісія юристів). На інституційному рівні процес завершився ухваленням 12 березня 2025 р. першого юридично зобов'язуючого міжнародного договору – Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката, відкритої для підписання 13 травня 2025 р. Науковці відзначають створення спеціального механізму моніторингу GRAVO як якісно новий інструмент примусу держав до виконання стандартів.

Конвенція має низку унікальних характеристик. Вона містить комплекс міжнародно-правових стандартів, спрямованих на захист професії адвоката у широкому сенсі. Її дія поширюється не лише на адвокатів, але й на стажистів, асоціації адвокатів, членів сімей адвокатів, якщо вони зазнають переслідувань у зв'язку з професійною діяльністю останніх. Вона передбачає створення ефективного механізму моніторингу та реагування на порушення, що підвищує її реальну дієвість. Має обов'язковий характер для держав-учасниць, які не можуть ухилятися від виконання взятих зобов'язань.

Приєднання України до Конвенції має особливе значення. По-перше, це стане додатковою гарантією для адвокатів, що здійснюють свою діяльність у надзвичайно складних умовах воєнного стану. По-друге, це дозволить Україні інтегруватися у європейський правовий простір і посилити свої позиції у сфері забезпечення прав людини. По-третє, Конвенція має символічний характер – вона демонструє, що європейська спільнота визнає роль адвокатури як одного з головних інститутів демократичної держави, що забезпечує баланс між владою і громадянським суспільством.

Висновки. Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що захист професії адвоката – це не лише внутрішньодержавне, але й міжнародне завдання. Він охоплює комплекс правових, організаційних та інституційних заходів, спрямованих

на забезпечення незалежності адвокатури, захист її від тиску та створення умов для ефективного здійснення захисту прав і свобод людини. Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката відкриває новий етап у формуванні міжнародних стандартів і має потенціал стати універсальним інструментом для всіх держав – членів Ради Європи. Для України її ратифікація матиме значення не лише правового, а й політичного, оскільки стане підтвердженням незворотності курсу на верховенство права та інтеграцію до європейської правової спільноти.

Проведений аналіз свідчить, що проблема захисту професії адвоката в Україні та світі має багатовимірний характер і потребує комплексного підходу. Адвокатура виступає гарантом права на справедливий суд та ефективний захист прав і свобод людини, однак у реальній практиці вона стикається з численними викликами – від незаконних обшуків і втручання у професійну діяльність до загроз фізичній безпеці та морально-етичних дилем в умовах війни.

Для подолання цих проблем необхідне впровадження цілеспрямованих заходів, серед яких варто виокремити такі:

1. *Посилення правових гарантій на національному рівні.* Законодавство України потребує подальшого вдосконалення у напрямі закріплення спеціальних процесуальних запобіжників, які унеможливають свавільне втручання у професійну діяльність адвоката. Йдеться про обмеження проведення обшуків та виїмок у приміщеннях адвокатів, запровадження чітких стандартів щодо допустимості доступу до електронних носіїв інформації та кореспонденції, що містять адвокатську таємницю.

2. *Імплементация положень Конвенції ради Європи про захист професії адвоката (2025 р.).* Україна має забезпечити не лише підписання та ратифікацію Конвенції, а й розробку національних механізмів її реалізації. Особливого значення набуває ефективна взаємодія з Групою експертів (GRAVO), здатною здійснювати моніторинг та оперативне реагування на системні порушення прав адвокатів.

3. *Розвиток адвокатського самоврядування.* Самоврядні органи адвокатури повинні отримати дієві інструменти для захисту своїх членів – від створення оперативних груп реагування до налагодження міжнародних контактів з європейськими асоціаціями адвокатів. Це сприятиме підвищенню ефективності захисту у випадках тиску чи переслідування.

4. *Міжнародна співпраця та підтримка.* В умовах війни та трансформації правової системи Україна потребує активної участі міжнародних партнерів. Йдеться про організацію програм фінансової, психологічної та соціальної допомоги адвокатам, які постраждали від війни, а також про включення українських адвокатів у європейські професійні мережі.

5. *Забезпечення фізичної безпеки адвокатів.* Потребує створення окремого державного механізму захисту адвокатів, аналогічного програмам захисту свідків. Це особливо актуально в умовах, коли адвокати стають об'єктами погроз, насильства та переслідувань з боку недобросовісних учасників процесу чи навіть представників державних органів.

6. *Формування етичної та моральної стійкості професії.* Важливим напрямом є розвиток системи етичних орієнтирів, які допоможуть адвокатам діяти у складних ситуаціях – зокрема при захисті осіб, обвинувачених у воєнних злочинах. Це дасть змогу зберегти довіру суспільства до адвокатури як до незалежного інституту правосуддя.

Таким чином, подолання викликів, що постають перед адвокатурою, можливе лише за умови комплексного поєднання національних правових реформ, міжнародних стандартів та інституційної підтримки. Розвиток адвокатури в Україні та її захист є необхідною передумовою побудови демократичної держави, заснованої на принципах верховенства права та пріоритету прав людини.

Список літератури:

1. Висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи № 190 (1995) від 26.09.1995. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_590 (дата звернення: 15.09.2025)
2. Стефанчук М. М. Тенденції розвитку функцій адвокатури в Україні. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2022. Вип. 69. С. 429–437. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/73.pdf>. (дата звернення: 16.09.2025)
3. Щодо порушень професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності під час мобілізаційних заходів: Рішення Ради адвокатів України № 38 від 08.06.2024. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2024-06-08-r-shennya-rau-38_6686b397de1dc.pdf. (дата звернення: 16.09.2025)
4. Ukrainian defence attorneys face moral dilemma in war crime trials. Reuters. 02.04.2024. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukrainian-defence-attorneys-face-moral-dilemma-war-crime-trials-2024-04-02>. (дата звернення: 14.09.2025)
5. Ukraine: ICJ report calls for urgent measures to protect lawyers under attack. International Commission of Jurists. URL: <https://www.icj.org/resource/ukraine-icj-report-calls-for-urgent-measures-to-protect-lawyers-under-attack>. (дата звернення: 16.09.2025)
6. Directive 98/5/EC of the European Parliament and of the Council of 16 February 1998 to facilitate practice of the profession of lawyer on a permanent basis in a Member State other than that in which the qualification was obtained. 1998. Eur-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A31998L0005>. (дата звернення: 16.09.2025)
7. Case of [HUDOC reference 001-154265]. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-154265>. (дата звернення: 15.09.2025)
8. Basic Principles on the Role of Lawyers. OHCHR. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers>. (дата звернення: 16.09.2025)
9. The principles and guarantees of advocates. Committee of Ministers. Reply to Recommendation No Doc. 15342 (02 July 2021). Adopted at the 1408th meeting of the Ministers' Deputies 30 June 2021. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29379/html>. (дата звернення: 15.09.2025)
10. Council of Europe adopts international convention on protecting lawyers. 12.03.2025. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-adopts-international-convention-on-protecting-lawyers>. (дата звернення: 15.09.2025)

Hansetska V. V. PROTECTION OF THE PROFESSION OF ADVOCATE: CHALLENGES AND SOLUTIONS

The research paper provides a comprehensive analysis of the problem of protecting the advocate's profession in the context of contemporary socio-political transformations and the growing challenges faced by the Bar both in Ukraine and worldwide. Advocacy is considered as a key element of civil society and the rule-of-law state, since the realization of the right to a fair trial and the effective protection of human rights and freedoms largely depends on the efficiency of its functioning. The

independence of the Bar is enshrined in Article 131–2 of the Constitution of Ukraine and further specified in the Law of Ukraine “On the Bar and Advocacy”. At the same time, despite the formal legislative recognition of relevant guarantees, practice demonstrates numerous violations of advocates’ professional rights, including unlawful searches, interference in professional activity, restrictions on access to information, as well as physical pressure and intimidation. This problem has become particularly acute under martial law, where advocates face new threats from mobilization structures.

The article also addresses European and international experience in safeguarding the advocate’s profession. It emphasizes that similar violations are recorded in EU countries, which led to the adoption in 2025 of the Council of Europe Convention on the Protection of the Profession of Advocate. This instrument provides for the establishment of a special monitoring mechanism – the Group of Experts (GRAVO), which enables rapid response to systemic violations of guarantees of advocacy. Scholarly analysis of the Convention’s provisions allows for identifying its potential as a universal international legal tool aimed at ensuring the independence of advocacy and strengthening guarantees of advocates’ security.

The conclusions of the article substantiate the necessity of improving Ukrainian legislation in line with international standards, in particular through the introduction of procedural safeguards against arbitrary interference in advocates’ activities, strengthening the role of professional self-governance, implementing the Council of Europe’s HELP educational programs for legal professionals, and creating state mechanisms of physical protection for advocates. It is stressed that effective protection of the advocate’s profession is possible only through a complex combination of national legal reforms and the implementation of international legal instruments. The development of the Bar and the safeguarding of its independence is not only an internal task of the state, but also a critical prerequisite for the consolidation of democracy, post-war recovery, and Ukraine’s integration into the European legal space.

Key words: *advocate, independence of advocacy, guarantees of advocacy, protection of the advocate’s profession, Council of Europe Convention, rule of law, human rights.*

Дата надходження статті: 16.09.2025

Дата прийняття статті: 25.09.2025

Опубліковано: 15.12.2025